

**ОДМЕРАВАЊЕ КАЗНЕ ПРАВНИМ ЛИЦИМА
КАО УЧИНИОЦИМА КРИВИЧНИХ ДЕЛА
– анализа нормативног оквира у Републици Србији –¹**

Апстракт: Доношењем посебног закона 2008. године кривична одговорност правних лица је постала интегрални део нашег кривичноправног система, који је до тада био заснован на субјективној одговорности физичких лица. Дубина учињеног реформског захвата је, вероватно, утицала на то да Закон још увек није у примени. У том смислу, рад представља покушај објашњења једног од могућих спорних момената, правног оквира за редовно одмеравање казне правним лицима. Посебна пажња је посвећена свим законским смерницама – казним оквирима, олакшавајућим и отежавајућим околностима, са посебни освртом на степен одговорности правног лица, величину правног лица, положај и број одговорних лица у правном лицу која су учинила кривично дело, мере које је правно лице предузело у циљу спречавања и откривања кривичног дела, и мере које је након учињеног дела предузело према одговорном лицу Свака од наведених тема је обрађена са циљем да се помогне судовима, али и да се законодавцу укаже на нелогичности и пропусте у регулисању и предложи одређена решења ради њиховог превазилажења.

Кључне речи: одговорност правних лица за кривична дела, сврха кажњавања, олакшавајуће и отежавајуће околности.

---

¹ Чланак представља резултат истраживања на пројекту „Људска и мањинска права у европском правном простору“, под редним бројем 14043Д, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

I

Кривична одговорност правних лица је инкорпорирана у кривичноправни систем Републике Србије 2008. године, доношењем Закона о одговорности правних лица за кривична дела.² Посматрано са историјског аспекта, не би се могло тврдити да се ради о потпуној непознаници, како је она у неким краћим интервалима и раније постојала у нашем правном поретку, али је сада по први пут на детаљан и систематичан начин уређена.³ Тако се Србија прикључила

2 *Службени гласник Републике Србије, бр. 97/2008.* Закон уређује услове одговорности правних лица за кривична дела, кривичне санкције које им се могу изрећи и поступак за изрицање и извршење кривичних санкција. Одредбе Закона се могу применити на домаће и стране правне субјекте, који по позитивном праву имају статус правног лица. Изричито су од одговорности изузете Република Србија, аутономна покрајина, јединице локалне самоуправе и њихови органи (чл. 3. ст. 1.). Када су у питању правна лица којима је поверено вршење јавних овлашћења кривична одговорност је искључена само у односу на дело учињено у вршењу јавног овлашћења (чл. 3. ст. 2.). Дела за која могу одговарати правна лица одређена су методом генералне клаузуле, те то могу бити све инкриминације из посебног дела Законика и из споредног законодавства, ако су испуњени услови за одговорност правних лица (чл. 2.).

3 Један број закона, донетих после другог светског рата, садржао је и одговорност правних лица: Закон о кривичним делима против народа и државе (*Службени лист ДФЈ, бр. 66/45, Службени лист ФНРЈ, бр. 59/46, 106/47 и 110/47*), Закон о сузбијању недопуштене трговине, недопуштене спекулације и привредне саботаже (*Службени лист ФНРЈ, бр. 56/46*) и Кривични законик – Општи део из 1947. године (*Службени лист ФНРЈ, бр. 106/47*), по којем и правно лице изузетно може бити активни субјект кривичног дела, за које је у закону изричито одређена његова одговорност (чл. 19.), при чему су од санкција биле предвиђене само потпуна и делимична конфискација имовине (чл. 36.). Ово решење је било у примени све до доношења Кривичног законика 1951. године. Поред очигледне политичке злоупотребе института, осмишљене у циљу одузимања имовине капиталистичких предузећа, било је других покушаја нормирања, као у нацрту КЗ-а из 1951. године, мада се од тога на крају одустало, о чему сведочи О. Перих: *Функција привредних престапа у нашем правном систему и елементи за разграничење од осталих категорија казених деликата*, Право, теорија и пракса, бр. 10-11, 1986. године, стр. 32. Даљи развој је обележио Закон о привредним преступима из 1960. године (*Службени лист ФНРЈ, бр. 16/60*), којим су уведени привредни преступи као посебна врста деликата правних лица, да би Законом о привредним преступима из 1977. године (*Службени лист СФРЈ, бр. 4/77, 36/77, 14/85, 74/87, 57/89 и 3/90*) били постављени темељи система, који егзистира све до данашњих дана. То је и резултирало фокусирањем домаће теорије на питање одговорности за привредне преступе, иако су се и надаље поједини аутори залагали за увођење одговорности правних лица за кривична дела, као Б. Златарић: *Кривична одговорност правних лица по југословенском праву*, Зборник Правног факултета у Загребу, бр. 1-2, 1959. године, стр. 120-131. Дакле, сада правно лице може бити одговорно и за прекршај и за привредни преступ и за кривично дело. Ово је необично решење, јер су друге земље, пре свега бивше југословенске републике, део привредних престапа укинуле или су их пренормирале у прекршаје. То значи да је само питање времена када ће и код нас доћи на ред преиспитивање оправданости даљег задржавања привредних престапа.

широком кругу земаља, чија национална законодавства прихватају концепт активног субјекта кривичног дела, који обухвата како физичка тако и правна лица.⁴ Може се констатовати да је овим законом одговорено и на обавезе преузете из међународног права, јер изванредан број међународних докумената, које је наша земља потписала и ратификовала, упућује на нормирање одговорности правних лица. Листа међународних извора је прилично дуга, а посебан значај имају: Кривична конвенција о корупцији,⁵ Међународна конвенција о сузбијању финансирања тероризма,⁶ Конвенција УН против транснационалног организованог криминала са допунским протоколима,⁷ Конвенција о високотехнолошком криминалу,⁸ Конвенција УН против корупције,⁹ Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима,¹⁰ Конвенција Савета Европе о спречавању тероризма,¹¹ Конвенција Савета Европе о прању, тражењу, заплени и одузимању прихода стечених криминалом и финансирању тероризма¹² и други. Србија је потписивањем споразума о стабилизацији и придруживању преузела обавезу имплементирања *acquis communautaire*, укључујући и Други протокол уз Конвенцију за заштиту финансијских интереса Европских заједница,¹³ који

4 У англосаксонском праву је то већ традиција. Када су у питању земље европско-континенталног правног круга, процес је прва започела Холандија, када је средином прошлог века, увела кривичну одговорност правних лица, најпре за дела против привреде, а двадесетак година касније и за остала. Данас већина земаља познаје одговорност правних лица за кривична дела. М. Цетинић: *Закон о одговорности правних лица за кривична дела – још један корак Србије ка Европској унији*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 3-4, 2005. године, стр. 300-303.

5 Закон о потврђивању Кривичне конвенције о корупцији, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 2/2002 и *Службени лист СЦГ*, бр. 18/2005.

6 Закон о потврђивању Међународне конвенције о сузбијању финансирања тероризма, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 7/2002.

7 Закон о потврђивању Конвенције УН против транснационалног организованог криминала са допунским протоколима, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 6/2001.

8 Закон о потврђивању Конвенције о високотехнолошком криминалу, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 19/2009.

9 Закон о ратификацији Конвенције УН против корупције, *Службени лист СЦГ*, бр. 12/2005.

10 Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 19/2009.

11 Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању тероризма, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 19/2009.

12 Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о прању, тражењу, заплени и одузимању прихода стечених криминалом и финансирања тероризма, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 19/2009.

13 *Convention on the Protection of the European Communities' Financial Interests (OJ C 316)*, од 27. новембра 1995. године.

се односи на прање новца и одговорност правних лица, иако се у њему не инсистира искључиво на кривичној одговорности, за разлику од Препоруке R (88)18 о одговорности правних лица за кривична дела,¹⁴ која је и допринела ширењу овог вида одговорности међу државама чланицама.

II

Основне смернице у процесу редовног одмеравања казне правним лицима су границе казне, законом прописане за одређено кривично дело, сврха кажњавања, као и све околности, које утичу да казна буде већа или мања, а нарочито: степен одговорности правног лица, величина правног лица, положај и број одговорних лица у правном лицу која су учинила кривично дело, мере које је правно лице предузело у циљу спречавања и откривања кривичног дела, и мере које је након учињеног дела предузело према одговорном лицу (чл. 15.). Сврха кажњавања није дефинисана Законом о одговорности правних лица, те је очито да законодавац сматра да специфичности ове категорије активних субјеката нису толико упечатљиве, да би резултирале прописивањем некаквих посебних циљева. Супротно томе, из Препоруке Комитета министара о конзистентности у одмеравању казне,¹⁵ проистиче да хетерогеност лица, која се могу наћи у улози учиниоца кривичног дела (при чему се не мисли само на физичка и правна, него и на малолетна и пунолетна лица) диктира да се, полазећи од општих, поставе и посебни циљеви, прилагођени особеностима сваке од група. Како то код нас није случај, процес одмеравања казне правним лицима се усмерава сврхом из члана 42. Кривичног законика, на основу одредбе о његовој сходној примени (чл. 34. ЗОПЛКД). Чак и да не постоји овакво упућивање, било би логично да буде узета за смерницу, јер то једноставно проистиче из кохерентности кривичноправног система. То значи да суд и у овом случају казну одмерава како би спречио правно лице да чини кривична дела и утицао на њега да убудуће не чини кривична дела, како би спречио друге да не чине кривична дела и истовремено изразио друштвену осуду за кривично дело и утицао на јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона. Подразумева се да описано дејство не може бити остварено директно, јер правно лице нема психичке функције на које је утицај управљен, већ само посредно, преко физичких лица из његовог састава. У теорији је изражено мишљење да постоје и неке друге разлике у начину деловања сврхе кажњавања, у зависности од тога да ли је адресат физичко или правно лице. Тако се истиче да је деловање генералне превенције много слабије него код физичких лица и да се она некако разводњава; специјална превенција је изводљива, мада се сматра мање извесном код казни

¹⁴ *Recommendation R (88)18 concerning liability of enterprises having legal personality for offences committed in the exercise of their activities.*

¹⁵ *Recommendation R (92)17 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Consistency in Sentencing*, од 19. октобра 1992. године.

него код мера безбедности; ретрибуција се не доводи у питање; док је концепт заслужене казне најдискутабилнији, јер казна погађа и оне који ни на који начин нису учествовали у делу или су се чак противили његовом извршењу.¹⁶ Други сматрају да функција казне треба да буде искључиво превентивна, а у извесној мери репаративна и реститутивна.¹⁷ Репарација и реституција у појединим правима чак заузимају централно место. Такав је случај у САД, пошто Упутство за одмеравање казне као општи принцип реаговања према правним лицима поставља принцип надокнаде штете.¹⁸ У том смислу, суд треба најпре да захтева од правног лица да предузме одговарајуће кораке у циљу компензације жртве, поправљања штетних последица и повраћаја противправно стечене добити (§8В1.1. Упутства). На закључак о значају репарације утиче и правило које се примењује ако су финансијски ресурси правног лица тако ограничени, да оно неће бити у стању и да плати новчану казну и да надокнади штету, када се предност даје управо надокнади (§8С3.3. Упутства). Ови аспекти нису „покривени“ нашом општом сврхом кажњавања из КЗ-а, нити сам Закон о одговорности правних лица садржи начело о примату надокнаде штете, али то не значи да се о заштити права жртава не води рачуна. Наиме, правило о распореду наплате одређује да се, ако се услед наплате новчане казне имовина осуђеног лица смањи у тој мери да се не може намирити имовинскоправни захтев оштећеног, имовинскоправни захтев намирује из наплаћене новчане казне, али највише до њене висине (чл. 61. ст. 2.).

---

16 З. Стојановић, R. Shine: *Коментар Закона о одговорности правних лица за кривична дјела*, Подгорица, 2007. године, стр. 83.

17 Г. Илић: *Маргиналије уз Закон о одговорности правних лица за кривична дела*, зборник Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, IV део (уредник Ђ. Игњатовић), Београд, 2010. године, стр. 203. Превентивну функцију подвлаче и неки страни аутори, видети М. Е. Cartier: *Казненоправна одговорност правних особа у француском праву*, ХЈКПП, вол. 12, бр. 2, 2005. године, стр. 293.

18 Sentencing Guidelines Manual (Упутство за одмеравање казне) представља веома обиман акт, јединствен по усвајању тзв. нумеричких смерница. Природа овог излагања не допушта детаљније објашњавање, довољно је само дати напомену да су све релевантне околности таксативно набројане и да је свакој од њих приписана одређена нумеричка вредност. Њиховим збрајањем се добијају две величине, скор тежине кривичног дела и скор криминалне прошлости учиниоца, чијим се укрштањем у посебној табели добија распон казне. Упутство се обавезно примењује при одмеравању казне за дела из савезног законодавства од новембра 1987. године. Његово осмо поглавље је посвећено одмеравању казне правним лицима, а поменути принцип је дат у уводном коментару. Текст Упутства је доступан на сајту владине комисије која се бави питањима везаним за одмеравање казне (United States Sentencing Commission), www.ussc.gov, приступ 12.08.2012. године.

III

Распон казне, са друге стране, не представља универзалну смерницу за одмеравање казне правном лицу. Наш систем садржи само две казне – новчану и казну престанка правног лица (чл. 13.).¹⁹ Само прва подлеже ограничењима минимума и максимума, док је за другу правило о поштовању распона потпуно ирелевантно, како је она, по природи ствари, апсолутно одређена.²⁰ Општи оквир новчане казне од сто хиљада до петсто милиона динара је, по логици примењеној раније у Кривичном законнику, подељен на уже подоквире, у зависности од висине прописане казне у посебном делу, и он се креће: од сто хиљада до милион динара, ако је за кривично дело прописана казна затвора до једне године или новчана казна; од милион до два милиона динара, ако је прописана казна затвора до три године; од два до пет милиона, ако је прописана казна затвора до пет година; од пет до десет милиона, ако је прописана казна затвора до осам година;

¹⁹ Исте казне постоје у хрватском (чл. 8. ст. 2. Закона о одговорности правних лица за кривична дјела, *Народне новине*, бр. 151/03) и црногорском законодавству (чл. 13. Закона о одговорности правних лица за кривична дјела, *Службени лист ЦГ*, бр. 02/07). Незнатно су обимнији казни системи у Босни и Херцеговини, јер поред новчане казне и престанка правне особе предвиђају и одузимање имовине (чл. 131. КЗФБиХ, *Службене новине ФБиХ*, бр. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 и 42/10, чл. 131. КЗБиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 3/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 56/06, 55/06, 32/07 и 8/10, чл. 134. КЗРС, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 49/200, 18/04), у Словенији са новчаном казном, забраном обављања делатности и престанком правног лица (чл. 12-15, Закона о одговорности правних лица за кажњива дела, *Uradni list RS*, бр. 98/04), као и у Македонији, која се определила за новчану казну, привремену забрану вршења одређене делатности, трајну забрану вршења одређене делатности и престанак правног лица (чл. 96. КЗ-а, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 19/04). Прилично је обиман француски систем, са чак девет казни: новчаном казном (чл. 131-37 КЗ-а); престанком правног лица; трајном или привременом забраном обављања одређене делатности; стављањем под судски надзор; трајном или привременом забраном управљања која се изриче естаблишменту правног лица; забраном учествовања на јавним тендерима; привременом или трајном забраном аплицирања за средства код јавних фондова; забраном издавања чекова; конфисковањем предмета који су коришћени за извршење кривичног дела, који су намењени вршењу кривичних дела или су настали извршењем кривичног дела; и јавним објављивањем пресуде (чл. 131-39 КЗ-а). Коришћен текст Законика са www.legislationonline.org, приступ 12.08.2012. године.

²⁰ Наш законодавац је усвојио престанак правног лица као самосталну казну. Она долази у обзир само ако је делатност правног лица у целини или у знатној мери била у функцији вршења кривичних дела (чл. 18.). Након правноснажности пресуде којом је изречена покреће се поступак ликвидације, стечаја или престанка на други начин, а правно лице дефинитивно престаје брисањем из регистра. У компаративном праву постоје законодавства, која немају овакву казну, али зато дозвољавају да се износ новчане казне, када је правно лице „деловало првенствено ради остваривања криминалних циљева или је примењивало првенствено криминална средства“, тако мултипликује да економски потпуно девастира субјекат према коме је управљена, те се слични ефекти постижу кроз висину новчане казне (видети Sentencing guidelines, §8C1.1.).

од десет до двадесет милиона, ако је прописана казна затвора до десет година и најмање двадесет милиона динара, ако је прописана казна затвора преко десет година (чл. 14.). С обзиром на чињеницу да у посебном делу Кривичног законика нигде нису прописане казне за правна лица, јасно је да се оваквом специфичном правном техником заправо одређују посебни минимуми и максимуми. Они зависе од тежине кривичних дела, која је у овом контексту изражена у шест различитих категорија. Што се ширине оквира тиче, може се констатовати да није подједнака у свим категоријама, пошто се креће од деветсто хиљада до десет милиона, или чак четрестоосамдесет милиона динара, код дела за која је прописана казна затвора преко десет година, што оставља прилично обиман простор суду.

Генерално посматрано, у ред општеприхваћених смерница редовног одмеравања спада и тзв. забрана двоструког вредновања. Али, Закон о одговорности правних лица је не садржи, нити на њу упућује у правилима о сходној примени Кривичног законика. Како се она код нас дуго фактички примењивала у судској пракси без икакве законске потпоре, нема резона да се сада, пошто је напokon унета у Законик, не поштује и код избора казне правним лицима. У том смислу, требало би *de lege ferenda* одредбе о примени општег дела КЗ-а допунити усмеравањем на члан 54. став 3. На тај начин био би дат јасан сигнал суду да се околност која преставља обележје кривичног дела не може узети у обзир и као отежавајућа односно олакшавајућа околност, изузев ако превазилази меру потребну за постојање кривичног дела или одређеног облика кривичног дела или ако постоје две или више оваквих околности, а само једна је довољна за постојање тежег односно лакшег облика дела.²¹

IV

Законодавац је, полазећи од идеје да суду треба оставити широк простор за прилагођавање казне и овде, као и у Кривичном законик, применио исти шаблон у нормирању олакшавајућих и отежавајућих околности. Наиме, ради се о отвореној листи унапред невређених фактора, од којих је први степен одговорности правног лица. Наш закон се приклонио моделу изведене, субјективне и кумулативне одговорности правног лица.²² Закључак о облику

²¹ Идентичну формулацију садржи црногорски закон (чл. 16. ст. 2.) и она је позитивно оцењена у тамошњој литератури. Љ. Лазаревић, Б. Вучковић, В. Вучковић: *Коментар Закона о одговорности правних лица за кривична дјела*, Цетиње, 2007. године, стр. 47.

²² То је уједно и најзаступљенији концепт, иако у доктрини кривичног права и у законодавствима поједних земаља постоје и другачији модели – аутономне, објективне и алтернативне одговорности. Најстарији је модел објективне одговорности, развијен у англосаксонском праву (тзв. *strict liability*). Он се данас примењује за тзв. *regulatory offences* (кривична дела против трговине и јавних интереса), док се за друга дела тражи кривица.

одговорности недвосмислено проистиче из правила да правно лице одговара за кривично дело, које је у оквиру својих послова или овлашћења учинило одговорно лице, у намери да за правно лице оствари корист, као и када је, због непостојања надзора или контроле од стране одговорног лица, омогућено извршење дела у корист правног лица од стране физичког лица, које делује под надзором или контролом одговорног лица (чл. 6.). Субјективни и кумулативни карактер је последица поставке да се одговорност правног лица темељи на кривици одговорног, као и правила да оба субјекта одговарају (чл. 7. ст. 1.). Другим речима, одговорност правног лица претпоставља да је претходно утврђено да је одговорно лице учинило кривично дело и да је криво, након чега се његова кривица урачунава правном лицу, те долази до кумулативне одговорности и одговорног и правног лица. Обрнуто, ако суд установи да код одговорног лица постоји неки од основа за искључење кривице или пак основа за искључење противправности, неће постојати ни одговорност правног лица. Може се рећи да је у питању је луцидно решење, јер не захтева конституисање неке посебне одговорности правних лица, пошто се гради на постојећој (и добро познатој) категорији кривице, што је веома практично и изазива најмање „турбуленције“ у нашој догматици, а посебно у судској пракси, којој је до скоро била потпуно страна идеја о кривичној одговорности правних лица. То значи да степен одговорности правног лица моделује начин на који су код одговорног лица у време извршења дела биле испољене све три компоненте кривице – урачуњљивост, умишљај и нехат, као и свест о противправности.²³ Подразумева се да у обзир долазе и друге чињенице чисто субјективне природе, попут мотива или циљева са којим је поступало одговорно лице.

Међутим, Закон допушта да правно лице одговара, иако је кривични поступак против одговорног лица обустављен или је оптужба одбијена (чл. 7. ст.

У немачкој доктрини је створена аутономна одговорност, која подразумева да правно лице одговара за властито понашање, а заснива се на неколико поставки – прво, да су правне норме упућене правном лицу, што га чини обавезним да им се повинује, и друго, ако је правно лице способно да их прекрши, мора бити способно и да прихвати одговарајући прекор, те је кривица правног лица констатација да оно није испоштовало захтеве, које је пред њега поставио правни поредак. Према теоријском моделу супсидијарне одговорности није потребно казнити правно лице, ако се може утврдити одговорност физичког лица. Али, међународни документи искључују ову могућност, те се државе, приклањајући се међународним стандардима, опредељују за кумулативну одговорност. О различитим концептима више у М. Цетинић: *op. cit.*, стр. 307-311. и З. Ђурђевић: *Казнена одговорност и казни поступак према правним особама у Републици Хрватској*, ХЛЖПП, вол. 10, бр. 2, 2003. године, стр. 735. и надаље.

²³ Више о степеновању кривице код Ј. Лазаревић: *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Београд, 2006. године, стр. 190, З. Стојановић: *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2007. године, стр. 204, Д. Јовашевић: *Кривично право, Општи део*, Београд, 2010. године, стр. 232. и др.

2.). Прецизније, обустава поступка због застарелости, амнестије или помиловања или других разлога који трајно искључују кривично гоњење (чл. 274. ст. 1. тач. 3. ЗКП-а), рачунајући ту и смрт одговорног лица у току поступка (чл. 217. ЗКП-а) или одбијање оптужбе против сведока сарадника (чл. 504з ст. 2. ЗКП-а) не спречавају вођење поступка против правног лица. Поставља се питање да ли је тиме „на мала врата“ уведена тзв. аутономна одговорност. Постоје мишљења да се, ипак, ради о претпостављеној кривици одговорног лица, која ће бити урачуната правном лицу.²⁴ Ово је прилично спорно, и сигурно је да ће стварати проблеме у пракси. С једне стране, разумљиво је настојање законодавца да спречи избегавање одговорности правног лица, које се да оправдати јаким аргументима криминално-политичке природе, као и потребом поштовања међународних стандарда (Препорука Савета Европе о одговорности предузећа за кривична дела истиче потребу за кажњавањем правних лица и када је одговорно лице остало непознато суду), док се, са друге стране, ова могућност противи начелу кривице. Није јасно како ће судови утврђивати овакву одговорност, без идентификације и урачунавања психичког сусптрата који обезбеђује одговорно лице.

Међу релевантним околностима се налази и величина правног лица. Основно је питање како проценити величину, на основу којих параметара. У неким правима величина зависи од броја запослених. На том критеријуму је, на пример, у америчком Упутству изграђена петостепена скала правних лица.²⁵ Постоје и законодавства која не баратају појмом величине, већ се приклањају економској снази правног лица, постављајући суду у задатак да проценује пословне резултате (приходе, расходе, губитак и профит) као и вредност имовине правног лица.²⁶ Ово отвара дилему да ли се величина, поред обима радне снаге коју правно лице ангажује, може довести и у везу са оствареним профитом. Наш законодавац није поставио никакве смернице, није одредио значење појма величине правног лица, како је узео за сходно да да једино аутентично тумачење појмова правног и одговорног лица (чл. 5.). Ни домаћа теорија није допринела разјашњавању, јер се у малобројним радовима објављеним до тренутка настајања овог чланка, питање одмеравања казне правним лицима или уопште не обрађује или му се приступа на крајње огољен, фактографски начин, само кроз набрајање олакшавајућих и отежавајућих околности, без икаквих додатних напомена

²⁴ З. Ђурђевић: *op. cit.*, стр. 753.

²⁵ Тако се, у овом систему нумеричких смерница, пет поена приписује уколико организација или њен део у којем се десило кривично дело има више од пет хиљада запослених, четири поена ако има више од хиљаду, три поена ако има двеста и више, два поена ако има педесет и више, односно само један ако има десет или више запослених (§8С2.5.).

²⁶ Видети чл. 16. ст. 1. црногорског Закона о одговорности правних лица, чл. 135. ст. 1. КЗБиХ, чл. 135. ст. 1. КЗБиХ, и чл. 138. ст. 1. КЗРС.

и запажања. Дакле, све остаје на судској пракси, која тек треба да изгради прецизније критеријуме.

На крају, чини се да би судови морали водити рачуна о неколико ставки. Прво, што је правно лице веће постоји и веће очекивање да ће бити боље организовано, са педантно разграниченим делокругом послова, са софистициранијим механизмима интерне контроле, да ће имати професионалнији менаџмент и слично. Тако посматрано, велики субјекти вршењем кривичних дела у већој мери крше тзв. јавно и приватно поверење, а то мора добити адекватни израз кроз казну.²⁷ Други сегмент се односи на претпостављене обилније финансијске ресурсе. Ако се о економској снази води рачуна код одмеравања новчане казне физичким лицима, нема логике да то буде занемарено код правних лица. Пошто наш систем садржи новчану казну по систему дневних износа, да би обезбедио да казна подједнако погађа физичка лица различитог имовног стања, онда се суд и код правних лица мора држати истог принципа. Без таквог прилагођавања казна уопште не би могла остварити функцију одвраћања, док би се у граничном случају, када је од стране правног лица доживљена као минорни трошак, могла претворити у сопствену супротност, потпирујући истрајавање или чак „напредовање“ у недозвољеном понашању. Незнатни износи, посматрано из визуре конкретног правног лица, довели би до формирања става да се кривично дело „исплати“, а то никако не може резултирати позитивним променама у његовом будућем поступању, као што не може ни послужити као позитиван пример другима.

Положај и број одговорних лица у правном лицу која су учинила кривично дело представљају разумљиве критеријуме редовног одмеравања казне правним лицима. То значи да је суд обавезан да се бави структуром, начином организовања, а посебно начином управљања. Виши положај учиниоца у унутрашњој хијерархији и умешаност већег броја лица мултипликују штетност дела и представљају неспорне отежавајуће околности, које не траже неку посебну експликацију. Такође, може се рећи да је учешће већег броја лица готово неминовно код вршења кривичних дела од стране правних лица. Како примећују поједини аутори, оправдано је претпоставити да „обичан“ продавац неће спонтано и самоиницијативно понудити мито државном службенику који је дошао у инспекцију, већ ће то учинити по налогу некога надређеног, рецимо, менаџера продаје, коме је опет потребна „асистенција“ рачуновође како би обезбедио покриће у виду фиктивних фактура.²⁸

Своје место у процесу редовног одмеравања имају и мере које је правно лице предузело у циљу спречавања и откривања кривичног дела. Очигледно је да се овде у првој равни испитује да ли су интерном регулативом предвиђени

---

²⁷ З. Стојановић, R. Shine: *op. cit.*, стр. 96.

²⁸ *Op. cit.*, стр. 94.

механизми управљени на превенцију, надзор, контролу и откривање недозвољених понашања. Ако постоје неопходне и разумне мере са горе описаном функцијом, то би требало да утиче на смањење казне, и тако представља подстицај осталим правним лицима да развијају и усавршавају сличне механизме. Ово је, међутим, само почетна тачка испитивања, како је од пуког постојања „на папиру“ много значајније то да ли предвиђени механизми заиста и функционишу. Могуће је да упркос перфектним правилима, у правном лицу постоји толерисање недозвољеног понашања, тако да виши службеници, иако би требало да врше надзор, прећутно или изричито одобравају недозвољено понашање, непријављују га или на неки други начин у њему учествују. Неделотворност мера сигурно није основа за побољшање кривичноправног положаја, ово је отежавајућа околност чији квантум утицаја на казну зависи управо од израженог степена толерисања кривичног дела. Супротно од тога, откривање и пријављивање дела представљају олакшавајуће околности. Колики је њихов значај говори и чињеница да се ради о факултативном основу за ослобођење од казне, под условом да се то догодило пре него што је правно лице сазнало за покретање кривичног поступка (чл. 19.). Подразумева се да откривање и пријављивање имају улогу олакшавајуће околности, само уколико суд процени да се ослобођењем не може постићи сврха кажњавања. Највећи утицај на казну пријављивање учиниоца остварује онда када је учињено одмах по сазнању и пре него што су и сами надлежни органи открили дело, јер се ради о сведочанству добро организоване самоконтроле и највећем доприносу у откривању и расветљавању кривичне ствари. У теорији је дата напомена да правно лице може одложити пријаву за неки разуман рок, без штетних последице по сопствени положај, ако је то потребно ради спровођења сопствене истраге.²⁹

Мере које је након учињеног дела предузело према одговорном лицу односе се на вођење дисциплинског поступка и изрицање дисциплинских мера. У том смислу, олакшавајућа околност постоји ако је правно лице спровело дисциплински поступак, сменило лица која су пропустила дужан надзор, и изрекло престанак радног односа одговорном лицу, које је учинило кривично дело. Супротна поступања спадају у отежавајуће околности.

V

Несумњиво је да је законски регистар релевантних околности могао бити и богатији, при чему је као узор могао да послужи чл. 54. Кривичног законика, уз извесне модификације, следствено специфичностима правних лица. Прво, евидентно је да се међу законским критеријумима нигде не помиње тежина кривичног дела, иако се ради о чињеници која би требало да

²⁹ З. Стојановић, R. Shine: *op. cit.*, стр. 100.

представља базу редовног одмеравања.³⁰ Тежину ће обично одредити висина противправно прибављене користи или висина проузроковане штете. Међутим, природа кривичних дела правних лица говори и о томе да нису искључене ни оне нематеријане природе, попут последица по животну средину, по здравље или живот људи, националну безбедност и слично. Очигледно је да су дела која подразумевају нематеријалне губитке тежа и да захтевају вишу казну од оних која се очитују у материјалној штети.³¹ Из масе примера, датих у неким радовима о тзв. корпорацијском криминалитету, довољно је издвојити само неке илустрације могућих катастрофичних размера кривичних дела правних лица. Грешка радника на паковању у корпорацији Sandoz у постројењу у Базелу изазвала је еколошку катастрофу, услед изливања чак тридесет тона отровних хемикалија у реку Рајну, због чега је наступио помор речног живог света у дужини од 300 км, као што је и снабдевање водом у градовима дуж ове реке било доведено у питање.³² Много је драматичнији случај америчке компаније Union Carbide, из чијих је постројења, смештених у предграђу индијског града Бопала, исцурило четрдесет тона метил-изоцијаната, што је непосредно довело до смрти четири хиљаде људи, да би у наредним годинама од последица тровања умрло чак шеснаест хиљада.³³ Евидентно је да се тежина дела морала експлицитно наћи у кругу законских околности. Она се, додуше, провлачи кроз одредбе о новчаној казни, јер њени подоквири зависе од висине прописане казне, која репрезентује (или би требало да репрезентује) управо тежину кривичног дела. Супротно томе, изрицање престанка правног лица није доведено у конекцију са тежином, јер се тражи само да је делатност правног лица у целини или у знатној мери била у функцији вршења кривичних дела. У крајњем, тежина ће сигурно бити уважена позивањем суда на опште овлашћење да узме у обзир све околности које утичу да казна буде већа или мања, те пракса сигурно неће трпети. Али, овде није о томе реч, него о чињеници да је законска листа могла бити логичније устројена.

Друго, изричито се не помиње ни ранија осуђиваност. Она је веома специфична, како обухвата два сегмента – ранију осуђиваност одговорног лица и ранију осуђиваност самог правног лица. Ранија осуђиваност одговорног лица се има тумачити на уобичајан начин.³⁴ Међутим, требало би нагласити да постојање криминалне прошлости одговорног лица има и неке нове димензије, посебно

---

30 Тако законски каталог олакшавајућих и отежавајућих околности у црногорском закону почиње управо овом околношћу (чл. 16. ст. 1.), а исто је и у америчким смерницама, које разликују чак тридесеттри степена тежине дела (§C2.3.)

31 З. Стојановић, R. Shine: *op. cit.*, стр. 93.

32 З. Ђурђевић: *op. cit.*, стр. 721.

33 Ђ. Игњатовић: *Криминологија*, Београд, 2008. стр. 152.

34 Љ. Лазаревић: *op. cit.*, стр. 194, З. Стојановић: *op. cit.*, стр. 206. и надаље, Д. Јовашевић: *op. cit.*, стр. 233. и др.

ако се ради о лицима на високим, руководећим положајима. Она би требало да поседују одређене квалитете, са којима је претходна осуда неспојива. Пошто им је поверено да доносе кључне одлуке, да воде пословну политику правног лица, да врше надзор и контролу над радом других и слично, једна од гаранција да ће ове послове законито и ваљано обављати јесте и беспрекорна прошлост. Отуда правном лицу, које поставило раније осуђивано лице на место одговорног, треба послати одлучну поруку одмеравањем већег износа казне. Када су у питању параметри за оцену раније осуђиваности правног лица, и овде би требало водити рачуна о сродности и повезаности између новог и претходног дела, као и о временском размаку између њих, како би се евентуално установило да ли постоји нека шема у криминалном поступању. Специфичности нашег система, у којем поред одговорности за кривична дела постоји и одговорност за прекршаје и привредне преступе, налажу да се ранија осуђиваност схвати у ширем смислу, те би требало утврдити да ли је раније било осуда и за друге јавноправне деликте, а не само за кривична дела. Такође, треба приметити да различите метаморфозе кроз које пролази правно лице могу да искомпликују и створе забуну приликом процене да ли постоји претходна осуда. Уколико је промена таква да је дошло до спајања субјеката, при чему је сваки задржао извесну аутономност, што подразумева посебно управљање у оквиру новоформираног ентитета насталог спојањем, има логике да сваки од њих задржи пословну прошлост из доба када је био потпуно самосталан субјект.³⁵ Исти је случај и када се субјект реорганизовао и постао ново правно лице. Да су ове констатације исправне, може се закључити и из одредбе о престанку или статусној промени правног лица (чл. 8.). Закон допушта да се, када правно лице престане да постоји пре окончања кривичног поступка, новчана казна (али и мера безбедности и одузимање имовинске користи) изрекне правном лицу-следбенику, ако је претходно утврђена одговорност правног лица. Исто тако дозвољено је и да се, ако правно лице престане да постоји након правноснажно окончаног поступка, у којем је утврђена кривична одговорност и изречена санкција за кривично дело, санкција изврши према правном следбенику. Зашто се онда у суштини иста логика не би примењивала и на „наслеђивање“ података о претходним осудама. Једино када се ради о пуком чину куповине неког правног лица, без преузимања његове делатности, не би било оправдано преузимање терета евентуалне криминалне историје субјекта чија је имовина купљена.³⁶

Треће, чини се да би законским околностима требало боље „покрити“ поступање правног лица након учињеног кривичног дела. То је делимично учињено поменутих мерама које је након учињеног дела правно лице предузело према одговорном лицу. Али, оне су више интерног карактера и показују

³⁵ З. Стојановић, R. Shine: *op. cit.*, стр. 98.

³⁶ *Op. cit.*, стр. 98.

решеност правног лица да, слободно речено, изолује или уклони сопствено болесно ткиво. Остали „екстерни“ сегменти, тј. однос према жртвама кривичног дела и поступање у вези са кривичним поступком, нису изричито наведени. Они се у процес одмеравања увек могу увести преко општег овлашћења да се казна моделује на основу свих релевантних околности, а поступање према жртвама, по логичком принципу „ко може више може и мање“, и преко факултативног овлашћења да се правно лице ослободи од казне, ако је добровољно и без одлагања отклонило настале штетне последице и извршило повраћај противправно стечене имовинске користи (чл. 19. ст. 2.). Услов је, наравно, да ослобођење од казне није адекватна реакција и да остваривање сврхе кажњавања налаже изрицање казне. Инсистирање на увођењу односа према жртвама чини се посебно битним, јер су жртве много „слабије“ у оваквим делима, због изразите неравнотеже моћи. Ако се пође од тога да су многе мултинационалне компаније богатије (и моћније) од појединих држава, није тешко закључити да појединац или група у конфликтном односу са њима делују потпуно беспомоћно и инфериорно. У том смислу, свако додатно осигурање права и интереса жртвава делује оправдано. Параметри за процену односа према жртви били би исти као и у случају када је учинилац физичко лице – да ли је надокнађен пун износ штете, да ли је надокнађена само делимично и зашто, да ли је исплаћена пре или након сазнања да су надлежни органи открили дело, да ли су уклоњене друге штетне последице итд. Идентични критеријуми се примењују и код повраћаја противправно стечене имовинске користи. Међутим, како нека дела немају жртву (тзв. *victimless crimes*) отклањање штетних последица има и другачије значење и може се састојати у поступцима типа чишћења загађене животне средине, повлачења штетних производа са тржишта или неком сличном акцијом, при чему би вредност зависила од тога да ли је предузета добровољно или по судском налогу, односно пре или после сазнања о покретању поступка. Због свега наведеног, погоднијом се чини општа формулација у виду познате „држање учиниоца после учињеног дела, а посебно однос према жртви“. Њоме се успешно обухвата и други колосек „спољашњег“ поступања, који говори о томе да ли је правно лице сарађивало са органима откривања, гоњења и суђења или је пак ометало вођење поступка. Неки страни закони опструкцију поступка посебно издвајају.³⁷ Нема сумње да она делује у знатној мери отежавајуће; сваки утицај на суд, тужиоце, сведоке, саопштене, вештаке и остале учеснике у поступку употребом, силе, претње, давањем мита, нуђењем мита и другим недозвољеним средствима, мора бити санкционисан вишим износом казне. У теорији је упозорено да се нека понашања, иако делују негативно, не могу сматрати опструкцијом и приписати правном лицу као отежавајућа околност. Такав случај постоји када физичко лице из састава правног лица покушава

---

³⁷ Рецимо, црногорски (чл. 16. ст. 1. тач. 13.), док је у *Sentencing guidelines* опструкција постављена као један од показатеља степена кривице (§8C2.5).

да прикрије дело од самог правног лица.³⁸ Логика налаже да се опструкција од стране физичког лица мора вршити у име правног лица, без тог услова је неоправдано укалкулисати је у казну правном лицу. Обрнуто, казна се смањује ако правно лице сарађује од тренутка када је званично обавештено о покретању поступка, пружајући све релевантне информације које су му познате.

Поред наведених, може се претпоставити да ће се у пракси често појављивати и неке друге (по правилу, отежавајуће) околности, попут дужег временског трајања криминалне активности и учешћа већег броја субјеката и њиховог удруживања. Закључак је изведен на запажању да су ово типичне карактеристике феноменологије криминалитета правних лица.³⁹ Друге земље, које имају више искуства са овим типом одговорности, сведоче о распрострањеној појави повезивања, тако да правна лица (из исте или различитих земаља), која иначе легално послују, када им се укаже „згодна“ прилика, заједнички планирају, организују и извршавају одређене криминалне активности (тзв. пригодно организовани криминалитет). Тако је у Европској унији забележено више случајева утаје царина и субвенцијских превара на штету финансијских интереса Уније.⁴⁰ Такође, није неосновано очекивати да ће се као отежавајућа околност користити и чињеница да је дело извршено упркос налозима и упозорењима донетим од стране државних органа или одређених регулаторних тела.

VI

Закон о одговорности правних лица за кривична дела дефинитивно уноси значајне новине у наше кривично право, традиционално засновано на индивидуалној, субјективној одговорности физичког лица као учиниоца кривичног дела. Радикалност реформског захвата вероватно представља један од разлога што неко време од његовог ступања снагу није био примењиван. У том смислу, тумачење појединих појмова материјалног кривичног права, као и предлоге да се у одређеним сегментима унапреде законска решења, треба схватити као покушај да се Закон подржи и да се олакша његова примена у судској пракси.

---

³⁸ З. Стојановић, R. Shine: *op. cit.*, стр. 98.

³⁹ С. Константиновић-Вилић, В. Николић-Ристановић, М. Костић: *Криминологија*, Ниш, 2009. године, стр. 177.

⁴⁰ З. Ђурђевић: *op. cit.*, стр. 722. и 723.

Dušica Miladinović - Stefanović, LL.M.

Teaching Assistant,

Faculty of Law, University of Niš

***Sentencing Legal Entities as Perpetrators of Criminal Offences:
Analysis of Serbian normative framework***

Summary

In 2008, the Republic of Serbia adopted a special legislative Act on the Criminal Liability of Legal Entities. Thus, the criminal liability of legal entities has become an integral part of the Serbian criminal legislation which formerly recognized only the individual liability of natural persons. However, given the extensive scope and depth of reformatory intervention, this Act is still not applied. In that context, the author of this paper attempts to provide explanation on one of the possible disputed issue: the legal framework governing sentences for legal entities as perpetrators of criminal offences. There is a special focus on the legislative guidelines: the penal framework; aggravating and mitigating circumstances, with specific reference to the liability of legal persons; the size of the legal entity; the position and number of authorized persons employed by the legal entity who have committed the criminal offence; the precaution measures taken by the legal entity to prevent or reveal the criminal offence; and the measures taken against the authorized person after the commission of the criminal offence. This analysis is primarily aimed at helping the competent courts deal with cases involving these issues but it is also intended to draw the legislator's attention to some flaws and inconsistencies in regulating this issue. Ultimately, the author suggests some legal solutions on this matter.

Key words: *criminal liability of legal entities, purpose of punishment, mitigating and aggravating circumstances*